

SOCIOEKONOMSKE GRADSKJE REGIJE HRVATSKE¹

MILAN VRESK*

Uvod

Socioekonomska gradska regija je prostorna kategorija koja se razvija u skladu s društveno-ekonomskim prilikama svake zemlje. To je i historijska kategorija pa njezinu pojavu i razvoj valja promatrati s aspekta vremena i prostora. U najrazvijenijim zemljama gradske regije postaju dominantni prostorni oblici naseljenosti u kojima živi i radi i preko 2/3 nacionalnog stanovništva. U nerazvijenim zemljama razvoj socioekonomskih regija je u začetku.

Socioekonomske gradske regije počinju se razvijati u tzv. industrijskoj fazi urbanizacije s jačanjem dnevne pokretljivosti radne snage i prvim oblicima suburbanizacije. S ekonomskim napretkom, višim standardom života i većom prostornom mobilnošću stanovništva vrijednost okolice gradova se povećava. Valorizacija okolice posebno je izražena na stupnju društveno-ekonomskog razvoja na kojem preseljavanje stanovništva sa sela u gradove slabi, a jačaju dnevne migracije i preseljavanja grad-okolica. U toj fazi razvoja okolice postaju težište koncentracije stanovništva i radnih mjesta (Berry, 1973).

Socioekonomska gradska regija, koju, dakle, čini grad i urbanizirana okolica, prolazi različite faze razvoja. One se, između ostalog, mogu pratiti odnosom i kretanjem broja i udjela radnih mjesta i stanovništva između grada, kao jezgre regije i okolice (Hall, Hay, 1980.)

Naša zemlja nalazi se na stupnju društveno-ekonomskog razvoja na kojem koncentracija stanovništva i radnih mjesta u gradove i ruralni egzodus daju osnovno obilježje urbanizaciji. Udio gradskog stanovništva u odnosu na razvijene zemlje još uvijek je nizak (46,5% 1981), a u urbanim sistemima se zapaža nedostatak većih gradova. U uvjetima još uvijek naglašenih migracija selo-grad valorizacija i preobrazba okolice slabije dolazi do izražaja. To se svakako odrazilo i na sporiji razvoj socioekonomskih regija.

U Hrvatskoj se zapaženiji utjecaj gradova na okolicu u određenim oblicima suburbanizacije ispoljava šezdesetih godina (Žuljić, 1971), a kod pojedinih gradova srednjih veličina sedamdesetih godina (Vresk, 1980).

Ovaj rad donosi neke rezultate istraživanja odnosa gradova i okolice u Hrvatskoj osamdesetih godina. U radu su analizirane socioekonomske gradske regije izdvojene na bazi statističkih podataka 1981. godine s težnjom da se utvrdi njihov broj, značenje, te stupanj i tendencije njihovog razvoja.

POSTUPAK IZDVAJANJA SOCIOEKONOMSKIH GRADSKIH REGIJA

Socioekonomsku gradsku regiju čini, kako je već poznato, grad određene veličine i okolica koja je pod utjecajem njegove funkcije rada doživjela određeni stupanj socioekonomske preobrazbe odnosno urbanizacije. Ovakva definicija socioekonomske gradske regije ukazuje na neophodnost nekoliko grupa relevantnih varijabli i parametara u njihovom izdvajanju. Prva grupa varijabli odnosi se na grad, odnosno jezgru regije. Drugom grupom varijabli se određuje stup socioekonomske preobrazbe okolice grada, dok se trećom grupom utvrđuje stupanj integracije grada i okolice. Četvrtom grupom se određuje minimalna ukupna veličina regije.

Primjeri izdvajanja socioekonomskih gradskih regija u svijetu ukazuju da se centar, odnosno jezgra regije određuju brojem stanovnika ili brojem odnosno gustoćom radnih mjesta. Parametri za ovu varijablu jako su promjenljivi između pojedinih zemalja. Najveća pažnja se, međutim, posvećuje utvrđivanju urbanizirane okolice i ovisnosti njezine preobrazbe o gradu. Manje relevantna je varijabla za određivanje ukupne veličine regije pa se ona u mnogo slučajeva i zanemaruje (Nellner, 1970).

1. Ovaj rad izrađen je u okviru znanstvenog zadatka Urbanizacija SRH projekta 41 (Prostorno uređenje SRH), što ga financira SIZ za znanstveni rad SRH.

* Recenzent prof. dr. Mladen Friganović

Socioekonomske gradske regije Hrvatske na bazi statističkih podataka 1981. godine izdvojili smo pomoću slijedećih varijabli i parametara:

1. Grad mora imati 20 000 ili više zaposlenih.
2. U urbaniziranu okolicu uvrštena su sva ona naselja koja imaju:
 - a) manje od 30 % poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu;
 - b) 10 % ili više domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva;
 - c) 50 % ili više zaposlenih od ukupnog broja aktivnih;
 - d) da je naselje dio kontinuirane okolice.
3. Da bi bila uvrštena u urbaniziranu okolicu nekog grada naselja pored gore navedenih moraju zadovoljiti i jedan od slijedećih kriterija
 - a) da u grad dnevno putuje 50 % ili više od ukupno zaposlenih ili
 - b) 50 % ili više od ukupnog broja migranata iz naselja;
4. Tako izdvojena regija mora imati najmanje 50 000 stanovnika.

Urbanizirana naselja okolice diferencirana su u dva stupnja: viši i niži. Viši stupanj urbanizacije dobila su ona naselja koja imaju manje od 15% poljoprivrednog stanovništva, više od 20 % domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, te više od 70 % zaposlenih.

Ovakav postupak u izdvajanju socioekonomskih gradskih regija Hrvatske nešto se razlikuje od primjenjenog za 1971. godinu (Vresk, 1980). Tome su najviše pridonijele promjene u popisu stanovništva 1981. godine i veće mogućnosti izbora relevantnih statističkih podataka, pogotovo o migracijama radne snage.

Izbor varijabli u izdvajanju regija ovisi, kako je rečeno, o statističkim podacima popisa stanovništva po naseljima. Parametri za pojedine varijable dobijene su analizom korelacije između njih. Prvenstveno se to odnosi na određivanje urbanizirane okolice. Parametar od 20 000 zaposlenih za centar regije, koja vrijednost može ponešto i odstupati², utvrđen je analizom koja je pokazala da oko gradova sa 20 000 ili više radnih mjesta nastaju manje-više kontinuirane urbanizirane zone.

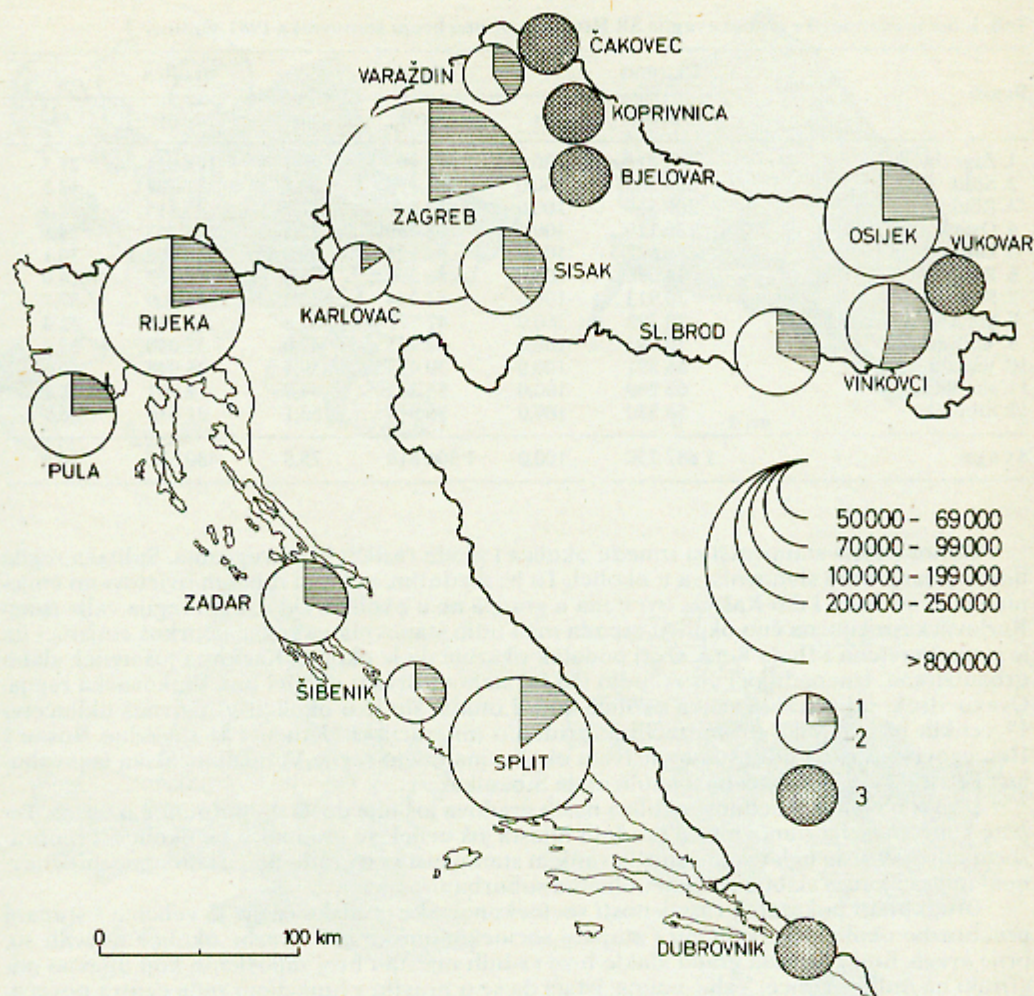
BROJ, VELIČINA I STRUKTURA GRADSKIH REGIJA

Naprijed navedenim postupkom u Hrvatskoj je, na osnovi statističkih podataka popisa stanovništva 1981. godine, izdvojeno 12 socioekonomskih gradskih regija. Među njima se veličinom ističe regija Zagreba s 841 213 stanovnika, zatim slijede regije ostalih triju velikih gradova, Splita, Rijeke i Osijeka s preko 200 tisuća, odnosno 100 tisuća, te ostale regije s ispod 100 tisuća stanovnika (tab. 1). Svih 12 regija je 1981. godine imalo 1 987 350 stanovnika, što je 43,2 % ukupnog stanovništva Hrvatske. To je svakako značajan udio stanovništva koji ukazuje da gradskim regijama valja pridavati sve veće značenje.

Mora se, međutim, konstatirati da Hrvatska još uvijek ima mali broj socioekonomskih gradskih regija i da njihov postojeći broj čini nepravilnu mrežu. Nedostatak centara takve funkcije rada koji bi jače utjecali na preobrazbu okolica zapaža se u Lici, unutrašnjosti Dalmacije i velikom dijelu unutrašnje Hrvatske (sl. 1). Pravilniji razmještaj socioekonomskih regija postoji na obali s izvjesnim izuzetkom u južnoj Dalmaciji. Dubrovnik, iako s preko 17 000 zaposlenih, ima ograničenu okolicu. Glavni razlozi su za to slabo naseljeno zaleđe, blizina republičke granice, mali broj i udio zaposlenih migranata iz okolice (samo 6,7 %), te specifičnosti funkcionalne usmjerenosti Dubrovnika. U središnjoj Hrvatskoj su pored Zagreba, samo Karlovac, Sisak i Varaždin po naprijed navedenim kriterijima, formirali socioekonomske regije, a u istočnoj Hrvatskoj su to, pored Osijeka, samo Vinkovci i Slavonski Brod.

U Hrvatskoj, međutim, postoji nekoliko centara s funkcijom preobrazbe okolica koje možemo označiti kao potencijalne socioekonomske regije. Pored spomenutog Dubrovnika to su još Čakovec, Koprivnica, Bjelovar te Vukovar s Borovom. Od pet potencijalnih regija tri su u središnjoj Hrvatskoj u kojoj se s njima upotpunjuje prsten regija oko Zagreba.

2. Sibenik i Vinkovci imali su manje od 20 000 zaposlenih, ali zadovoljavaju ostale kriterije. Vukovar i Borovo su suprotan primjer. Ako ova dva centra uzmemo zajedno, što bi po pojedinim pokazateljima trebali, onda oni zajedno imaju preko 23 000 zaposlenih. Međutim, njihova okolica je slabo urbanizirana, pošto veliki udio zaposlenih migrira unutar ove aglomeracije, prvenstveno Vukovar-Borovo (3 606 zaposlenih)

Sl. 1. Postojeće (A) i potencijalne (B) socioekonomske gradske regije Hrvatske 1981. godine 1 – stanovništvo grada; 2 – stanovništvo okolice.

Fig. 1. Existing (A) and potential (B) socioeconomic urban regions of Croatia 1981 1 – city population; 2 – population of the outlying areas.

Socioekonomske regije prolaze različite faze razvoja. Razvoj gradskih regija može se pratiti, između ostalog, analizom odnosa broja i udjela stanovništva ili radnih mjesta grada, odnosno centra regije i okolice. U početnoj fazi razvoja regije grad ima znatno veći udio stanovništva ili radnih mjesta od okolice. Tokom vremena odnos udjela stanovništva grada i okolice se smanjuje, da bi u jednoj zreloj fazi razvoja udio stanovništva okolice nadmašio udio stanovništva grada. U SAD gdje je proces metropolitizacije najdalje otišao broj stanovnika okolica je u cjelini nadmašio udio stanovništva centralnih gradova šezdesetih godina (Berry, 1973).

Sudeći po odnosu udjela stanovništva gradova i okolica socioekonomske regije Hrvatske 1981. godine u cjelini se nalaze u ranoj fazi razvoja. Na stanovništvo okolica otpadalo je 1981. godine 24,2 %, a gradove 75,8 % (tab. 1).

Tab. 1. Socioekonomske gradske regije SR Hrvatske prema broju stanovnika 1981. godine.

Regija	Ukupno		Grad		Okolica	
	broj	%	broj	%	broj	%
1. Zagreb	841 213	100,0	662 299	78,7	178 914	21,3
2. Split	234 965	100,0	203 178	86,5	31 787	13,5
3. Rijeka	209 864	100,0	163 049	77,7	46 815	22,3
4. Osijek	139 129	100,0	105 066	75,5	34 063	24,5
5. Zadar	86 622	100,0	60 524	69,9	26 098	30,1
6. Pula	74 066	100,0	56 299	76,0	17 767	24,0
7. Sisak	70 913	100,0	44 204	62,3	26 709	37,7
8. Slavonski Brod	70 395	100,0	47 577	67,6	22 818	32,4
9. Vinkovci	70 003	100,0	32 913	47,0	37 090	53,0
10. Varaždin	66 391	100,0	39 433	59,4	26 948	40,6
11. Karlovac	65 269	100,0	55 362	84,8	9 907	15,2
12. Šibenik	58 530	100,0	36 914	63,1	21 616	36,9
Svega	1 887 350	100,0	1 506 818	75,8	480 532	24,2

Odnos udjela stanovništva između okolica i grada različit je po regijama. Splitska regija ima najmanji udio stanovništva u okolici. To je, međutim, velikim dijelom uvjetovano činjenicom da su Solin i dio Kaštela uvrštena u grad, a ne u okolicu. Od drugih regija valja istaći Karlovačku regiju, na čiju okolicu otpada mali udio stanovništva regije usprkos činjenici da je u nju uvrštena i Duga Resa. Ovaj podatak ukazuje da je okolica Karlovca još uvijek slabo urbanizirana. Iznenađujući visoki udio (53 %) stanovništva u okolici ima Vinkovačka regija. Ovako visoki udio stanovništva okolice dolazi otuda, što je u okolicu Vinkovaca uključeno 17 velikih naselja čijoj urbanizaciji je pridonio imigracijski elemenat iz susjedne Bosne i Hercegovine. Visoki udio stanovništva u okolicama imaju regije Varaždina, Siska (zahvaljujući Petrinji koja je uključena u okolicu), te Šibenika.

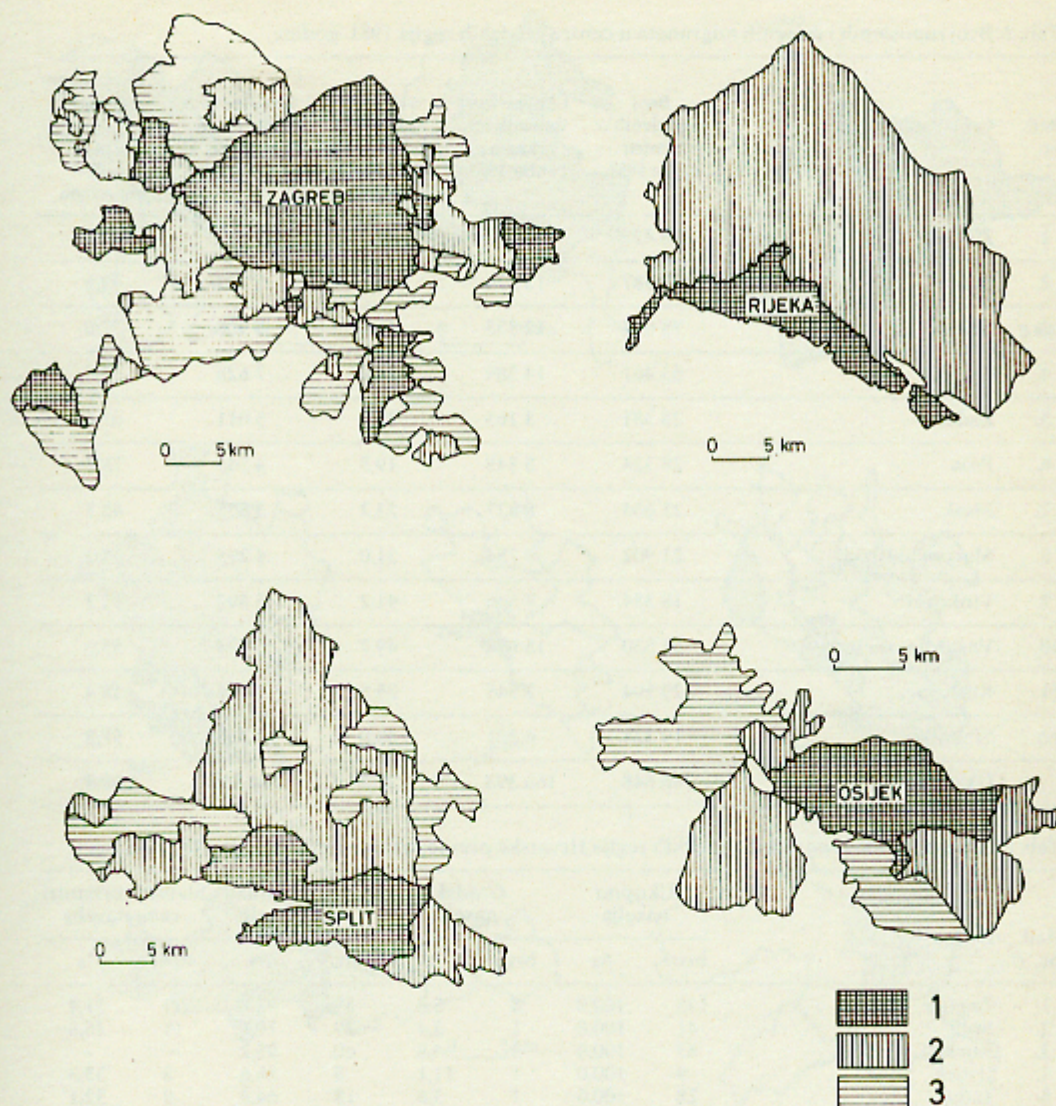
Uzevši u cjelini vrijednost okolica naših gradova još nije došla do potpunog izražaja. Težište koncentracije stanovništva i radnih mjesta još uvijek su gradovi, a ne okolice. Preobrazbe okolice vrše se uglavnom zapošljavanjem stanovništva u gradu koje je omogućeno dnevnom migracijom, a slabije drugim oblicima suburbanizacije.

Drugi bitan pokazatelj razvijenosti socioekonomske gradske regije je veličina i stupanj preobrazbe okolice. Na veličinu i stupanj socioekonomske preobrazbe okolice utjecali su, prije svega, funkcija rada grada, dakle broj radnih mjesta i broj zaposlenih koji dnevno migriraju na rad iz okolice. Valja, naime, istaći da se u pravilu s funkcijom rada centra povećava broj dnevnih migranata, a smanjuje njihov udio u ukupnom broju zaposlenih u centru. U ovoj pravilnosti postoje, naravno, odstupanja koja se ne mogu objasniti bez analize geografskih obilježja okolice.

Udio dnevnih migranata od ukupno zaposlenih u najvećim gradovima Hrvatske kreće se ispod 20 %. Kod ostalih gradova veći je od 20 % a analize pokazuju da kod manjih centara rada udio dnevnih migranata iznosi i preko 50 % od ukupnog broja zaposlenih u centru.

U slučaju centara naših socioekonomskih regija po visokom udjelu dnevnih migranata ističu se Varaždin i Vinkovci (tab. 2). Pula i Karlovac opet imaju najniže udjele migranata u ovoj veličinskoj grupi centara. Objašnjenja za razlike udjela dnevnih migranata valja tražiti u geografskim obilježjima okolica.

U gravitacijskim područjima radne snage nastale su značajne promjene. Ove su povezane s cjelokupnim razvojem i prostornim prerasporedom ukupnog stanovništva. Najznačajnija tendencija tih promjena je u tome da se sužuje zona najintenzivnije dnevne migracije na kružnu zonu oko centra rada, uglavnom unutar općinskog teritorija. To pospješuje preobrazbu okolica i povećava njihovu vrijednost. Navedene činjenice došle su do izražaja i kod izdvojenih socioekonomskih gradskih regija. Kod većine regija, naime, najveći udio dnevnih migranata otpada na okolicu koja je uključena u regiju (tab. 2). Najizrazitija iznimka u tome je kod Karlovca, koji ima prostraniju gravitacijsku zonu dnevne migracije, te donekle i kod Siska. Intenzitet preobrazbe okolica gradova pospješćen je organizacijom prigradskog autobusnog prometa, kojemu se posvećuje sve veća pažnja (Sić, 1985).

Sl. 2. Gradske regije većih gradova Hrvatske 1981. godine.

Fig. 2. Urban regions of the larger cities in Croatia, 1981

S intenzitetom dnevnih migracija zaposlenih i veličinom gravitacijskog područja radne snage povezan je i intenzitet socioekonomske preobrazbe okolice. Zapaženo je da pravilnije oblikovane i jače urbanizirane okolice imaju oni gradovi oko kojih su se jasno izdiferencirale zone intenzivne dnevne migracije.

Na veličinu i stupanj socioekonomske preobrazbe okolica gradova ukazuje broj kao i stupanj urbanizacije naselja (tab. 3). Broj naselja uključen u regiju jako je promjenljiv. Posebno se zapaža mali broj naselja u karlovačkoj i osiječkoj regiji. Na osnovi broja, veličine, te stupnja urbanizacije naselja uključenih u gradsku regiju mogu se utvrditi bitna obilježja za svaku regiju posebno.

Tab. 2. Broj zaposlenih i dnevnih migranata u centre gradskih regija 1981. godine

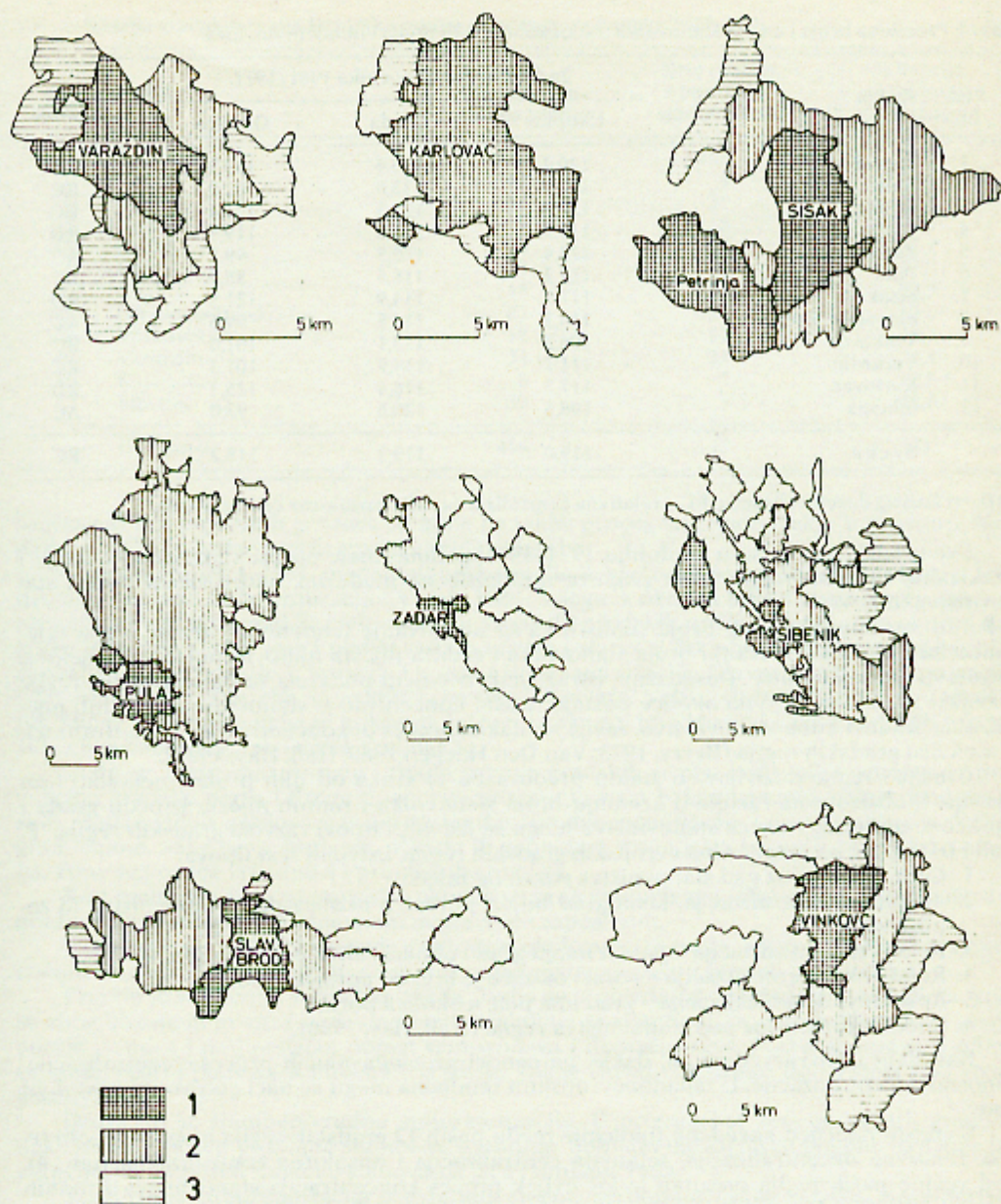
Red. br.	Centar gradske regije	Broj zaposlenih u centru regije 1981.	Ukupno broj dnevnih migranata u centru 1981.	% dnevnih migranata od ukupno zaposlenih u centru	Broj dnevnih migranata u centar iz regije	% dnevnih migranata iz regije od ukupno dnevnih migranata
1.	Zagreb	328 423	59 662	18,2	40 665	68,1
2.	Split	83 387	13 574	16,3	5 777	42,5
3.	Rijeka	78 078	12 855	16,5	9 906	77,0
4.	Osijek	53 461	14 389	26,9	7 628	53,0
5.	Zadar	28 381	8 165	28,8	5 011	61,4
6.	Pula	28 524	5 548	19,5	4 345	78,3
7.	Sisak	25 654	8 827	33,2	3 855	43,7
8.	Slavonski Brod	21 902	6 784	31,0	4 295	63,3
9.	Vinkovci	18 384	7 566	41,2	5 392	71,3
10.	Varaždin	31 530	15 677	49,7	8 724	55,6
11.	Karlovac	29 594	7 545	25,5	1 386	18,4
12.	Šibenik	19 325	6 801	30,0	3 355	57,8
	Ukupno	746 648	166 393	22,3	100 339	60,3

Tab. 3. Naselja socioekonomskih gradskih regija Hrvatske prema stupnju urbanizacije 1981. godine

Red. br.	Regija	Ukupno naselja		Gradska naselja		Jače urbanizirana naselja		Slabije urbanizirana naselja	
		broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
1.	Zagreb	138	100,0	8	5,8	59	42,8	71	51,4
2.	Split	41	100,0	1	2,4	29	79,8	11	26,8
3.	Rijeka	63	100,0	3	4,8	60	95,2	-	-
4.	Osijek	9	100,0	1	11,1	5	55,6	3	33,3
5.	Zadar	28	100,0	1	3,6	18	64,3	9	32,1
6.	Pula	51	100,0	1	2,0	44	86,3	6	11,7
7.	Sisak	15	100,0	2	13,3	12	80,0	1	6,7
8.	Slavonski Brod	27	100,0	1	3,7	16	59,3	10	37,0
9.	Vinkovci	17	100,0	1	5,9	5	29,4	11	64,7
10.	Varaždin	32	100,0	1	3,7	12	37,5	19	59,4
11.	Karlovac	8	100,0	2	25,0	1	12,5	5	62,5
12.	Šibenik	39	100,0	2	5,1	23	59,0	14	35,9
	Svega	468	100,0	24	5,1	284	60,7	160	34,2

STUPANJ I TENDENCIJE RAZVOJA GRADSKIH REGIJA

Tokom razvoja gradskih regija vrijednost okolica gradova se, kako je rečeno, postepeno povećava, tako da se u njihovu korist vrši prerasporedjavanje stanovništva, stanova i radnih mjesta. Za ocjenu stupnja razvijenosti poželjno je, pored ukupnog stanovništva, analizirati i prerasporedjavanje radnih mjesta. U Njemačkoj je npr. u praćenju širenja procesa suburbanizacije uveden kriterij gustoće stanovništva i radnih mjesta na jedinici površine (Boustedt, 1975).

Sl. 3. Gradske regije gradova srednjih veličina 1981. godine.

Fig. 3. Urban regions of the medium-sizes cities, 1981

Kod naših gradskih regija proces suburbanizacije funkcije rada, pa i stanovanja još je slab. Jače se ispoljava kod Zagreba, Splita i Rijeke. U tome pogledu većina naših gradskih regija nalazi se u ranoj fazi razvoja.

Posebnu pažnju zaslužuju tendencije razvoja gradskih regija, koje možemo analizirati kretanjem broja stanovnika pojedinih njihovih dijelova.

Tab. 4. Promjena broja i udjela stanovnika socioekonomskih regija i njihovih dijelova

Red. br.	Regija	Indeks broja stanovnika 1981/1971.			Tip razvoja
		Ukupno	Grada	Okolica	
1.	Zagreb	120,4	115,4	143,3	RD
2.	Split	127,7	133,0	102,0	RC
3.	Rijeka	122,9	123,3	121,4	RC
4.	Osiijek	112,9	111,0	119,5	RD
5.	Zadar	123,4	140,5	99,1	AC
6.	Pula	112,2	118,5	88,5	AC
7.	Sisak	117,9	114,9	121,5	RD
8.	Slavonski Brod	114,3	114,5	99,6	AC
9.	Vinkovci	106,3	113,1	101,0	RC
10.	Varaždin	111,7	114,9	107,3	RC
11.	Karlovac	117,7	116,4	125,3	RD
12.	Sibenik	198,6	120,5	93,0	AC
Svega		119,0	119,3	118,2	RC

(RD – relativna decentralizacija; RC – relativna centralizacija; AC – apsolutna centralizacija)

Sve gradske regije su u razdoblju 1971–1981. godina imale porast stanovništva, što je i očekivano. Gradske regije većih gradova zabilježile su, međutim, natprosječni porast stanovništva (tab. 4).

Pored kretanja ukupnog broja stanovnika za utvrđivanje tendencije razvoja regija relevantni su i podaci o kretanju broja stanovnika i radnih mjesta njihovih pojedinih dijelova, pogotovo grada i okolice. Dosadašnja istraživanja u svijetu pokazala su da se gradske regije razvijaju u tome pravcu da okolice postaju težište koncentracije stanovništva i radnih mjesta, a da gradovi gube stanovništvo. Javlja se, dakle, proces dekoncentracije i decentralizacije u okviru gradskih regija (Berry, 1973; Van Den Haegen 1980; Hall, Hay, 1980).

Gradske regije doživljavaju stalnu preobrazbu te svaka od njih prolazi nekoliko faza razvoja. S obzirom na razlike u kretanju broja stanovnika i radnih mjesta između grada i okolice te ukupnog razvoja stanovništva mogu se izdvojiti tipovi razvoja gradskih regija. P. Hall i D. Hay su, na primjerima evropskih gradskih regija, izdvojili šest tipova:

1. Centralizacija uz pad stanovništva ruralnog zaleđa,
2. Apsolutna centralizacija, kada grad bilježi porast, a okolica pad (stanovništva ili zaposlenih),
3. Relativna centralizacija – porast imaju grad i okolica, ali je porast grada jači,
4. Relativna decentralizacija – porast okolice je brži od porasta grada,
5. Apsolutna decentralizacija – grad ima pda, a okolica porast;
6. Decentralizacija uz pad stanovništva regije (Hall, Hay, 1980).³

Navedeni tipovi izvedeni su, dakle, na osnovi prevladavajućih procesa: centralizacije, odnosno decentralizacije. U zapadnoevropskim zemljama mogu se naći gotovo svi navedeni tipovi.⁴

U smislu naprijed navedene tipologije među naših 12 gradskih regija mogu se uočiti tri tipa: relativna decentralizacija, relativna centralizacija i apsolutna centralizacija (tab. 4). Kod većine naših regija prisutan je još uvijek proces koncentracije stanovništva i radnih mjesta u gradove. U nekim regijama je ovaj proces izrazit, tako da gradska regija doživljava apsolutnu centralizaciju. Takav je slučaj sa gradskim regijama Zadra, Pule, Slavenskog Broda i Sibenika. Okolice navedenih gradova zabilježile su pad stanovništva u razdoblju 1971–1981, a gradovi porast. Četiri regije pokazuju tendencije relativne decentralizacije, me-

3. Opsežna istraživanja gradskih regija poduzeta su u okviru Međunarodne geografske unije (IGU). U tu svrhu osnovani su istraživački centri u kojima se, korištenjem znanstvenih fondova vrše istraživanja. U Evropi je tako formiran International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austrija.

4. Istraživanja u zapadnoj Evropi su pokazala da se od 1950. godine stanovništvo metropolitanskih regija povećava, a nemetropolitanskih stagnira. Značajne prekretnice u razvoju metropolitanskih regija nastaju 1960-ih godina kada počinje dekoncentracija stanovništva iz jezgara u metropolitanske ringove, te 1970-ih godina kada se ovaj proces pojačava (Hall, Hay, 1980).

Tab. 5. Naselja gradskih regija Hrvatske prema razvoju stanovništva 1971–198

Red. br.	Regija	Ukupan broj naselja regije	Broj naselja s porastom stanovništva	% naselja s porastom stanovništva
1.	Zagreb	138	105	76,1
2.	Split	41	8	19,5
3.	Rijeka	63	31	49,2
4.	Osijek	9	8	88,9
5.	Zadar	28	9	32,1
6.	Pula	51	12	23,5
7.	Sisak	15	11	73,3
8.	Slavonski Brod	27	17	63,0
9.	Vinkovci	17	11	64,7
10.	Varaždin	32	23	71,9
11.	Karlovac	8	5	62,5
12.	Šibenik	39	5	12,8
Ukupno		464	145	31,0

đutim, okolice pojedinih gradova su male pa takav proces ima male efekte u prostoru. Najdalje je svakako otišao razvoj gradske regije Zagreba.

U razdoblju 1971–1981. metropolitanska regija Zagreba u svojem razvoju pokazuje tendencije relativne decentralizacije (Vresk, 1984). Njegova okolica bilježi znatno brži rast stanovništva nego sâm grad Zagreb u okviru svojih 10 gradskih općina. Pored toga okolica Zagreba ima istovremeno veći porast radnih mjesta i stanova. To je posljedica sve naglašenije suburbanizacije pojedinih funkcija i u vezi s time satelitizacije. Glavna žarišta koncentracije i razvoja okolice Zagreba su satelitski gradovi: Sesvete, Velika Gorica, Samobor, Zaprešić itd. Slične tendencije razvoja pokazuju i drugi veliki gradovi Hrvatske iako kod njih proces suburbanizacije nije tako daleko odmakao.

Kada se analiziraju stupanj i tipovi razvoja gradskih regija, onda valja uzimati u obzir veličinu gradske regije i druge prostorne procese kraja u kojem se regija nalazi. Kod gradskih regija velikih gradova javljaju se tendencije dekoncentracije i decentralizacije. Veliki grad, naime, neke svoje funkcije, planski ili spontano, premiješta na neka prigradska naselja. Time se povećava vrijednost i preobrazba okolice.

Kod malih gradova preobrazba okolica se pretežno vrši zapošljavanjem stanovništva u gradu, koje je omogućeno dnevnom migracijom zaposlenih.

S obzirom na različite utjecaje gradova u okolicama se može uočiti nekoliko karakterističnih procesa. Njih s obzirom na razvoj stanovništva možemo svrstati u četiri tipa.

Prvi tip je stambena suburbanizacija. Javlja se u pojedinim prigradskim naseljima, koja su zbog blizine ili prostorne dostupnosti atraktivna za stambenu izgradnju. Zbog toga imaju porast stanova i natprosječni porast stanovništva i domaćinstava. Pored spontane u njima se može vršiti i planska stambena izgradnja. Takav slučaj više dolazi do izražaja kod većih gradova.

Drugi tip je stambeno-radna suburbanizacija. U prigradskoj zoni pojedinih gradova neka naselja, pored pojačane stambene izgradnje, dobijaju industrijske pogone ili druge institucije, pa im pored funkcije stanovanja jača i funkcija rada.

Treći tip je suburbanizacija u uvjetima stagnacije populacijskog razvoja. Karakterističan je za prostorna izoliranja naselja. Socijalna preobrazba vrši se zapošljavanjem u gradu, tako da se udio dnevnih migranata u njima kreće preko 90 %. Broj stanovnika stagnira ili blago pada.

Četvrti tip je proces suburbanizacije u uvjetima depopulacije. Vršiti se pretežno u udaljenim naseljima okolice. Zbog iseljavanja broj stanovnika se smanjuje. Socijalno prestrukturiranje stanovništva je sporije. Zapošljavanje njihovog stanovništva moguće je dnevnim migriranjem pod težim uvjetima.

Značenje pojedinih tipova u regijama je različito. Na njih ukazuje i udio naselja uključenih u regiju s porastom broja stanovnika (tab. 5). Kod većine regije najveći broj naselja bilježi porast broja stanovnika, ali je također znatan broj onih s negativnim populacijskim razvojem. To se prvenstveno odnosi na regije primorske Hrvatske u kojoj je općenito prisutan

jaki proces koncentracije stanovništva u gradove. Tako npr. većina naselja svih primorskih regija imaju pad broja stanovnika 1971–1981. Zbog naglašenog procesa depopulacije i prostranosti pripadajućeg im otočnog i zagorskog pojasa.

ZAKLJUČAK

Socioekonomske gradske regije postaju značajna prostorna kategorija u Hrvatskoj. Na osnovi popisa stanovništva 1981. godine izdvojeno je 12 gradskih regija u kojima je živjelo 1 987 350 ili 43,2 % ukupnog stanovništva Hrvatske. Naše gradske regije nalaze se uglavnom u ranoj fazi razvoja, što je i logično, pošto je u Hrvatskoj još uvijek naglašen proces preseljavanja i koncentracije stanovništva i radnih mjesta u centre rada. Zbog toga je valorizacija i preobrazba okolica još slaba. To je razlog da preko 75 % stanovništva svih 12 regija otpada na gradove, a samo oko 24 % na okolice. Slično je i s tendencijama razvoja 1971–1981. koje upućuju da je porast stanovništva gradova još uvijek brži od okolice. U stupnju i tendencijama razvoja postoje, međutim, određene razlike.

Literatura

- Berry J. L. B (1973): *The Human Consequences of Urbanisation*; Macmillan,
- Boustedt O (1975): *Grundriss der empirischen Regionalforschung, Teil III: Siedlungsstrukturen*; Taschenbücher zur Raumplanung, Bd. 6, Schroeder,
- Friedmann J, Wulf R (1975): *The Urban Transition*, Arnold,
- Friganović M (1985): *Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske*, Radovi GO, 20, Zagreb,
- Hall P, Hay D (1980): *Growth Centres in the European Urban System*; Heinemann,
- Nelner W (1970): *Die Abgrenzung von Agglomerationen im Ausland; Zum Konzept der Stadtregionen*; Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung; Raum und Bevölkerung 10,
- Sić M (1985): *Mreže gradskog autobusnog prometa u SR Hrvatskoj i njihova uloga u razvoju prigradskih područja*; Radovi GO, broj 20, Zagreb,
- Van Der Haegen H, ed (1982): *West European Settlement Systems*; Acta Geographica Lovaniensia, Vol. 22
- Vresk M (1980): *Gradovi SR Hrvatske i njihove okolice*; Geografski glasnik 41–42, GDH,
- Vresk M (1981): *Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine*; Radovi GO, 19,
- Zuljić S (1971): *Pojava metropolitanskih regija i njihovo značenje za daljnju urbanizaciju Jugoslavije*; Geographica slovenica 1

Summary

URBAN REGIONS OF CROATIA

by
Milan Vresk

The author has delineated 12 socioeconomic urban regions (Fig. 1) using statistical data from the 1981 population census. In these regions live 43% of the total population of Croatia. The regions are delineated using the following procedure:

1. The center of the region must have 20,000 or more employed, 2. Settled areas are included in the urbanized environs which have: a) less than 30% agricultural population, b) 10% or more households without agricultural land, and c) 50% or more employed elsewhere than on their own land; 3) Aside from the above from the settled area to the center of the region at least the following must commute daily: a) 50% or more of the employed, or b) 50% or more of the total number of daily commuters; 4) The isolated region must have at least 50,000 inhabitants.

Towns in the area are differentiated into two categories: more and less urbanized settled areas.

The urban regions of Croatia are still in an early phase of development. About 76% of the population of the region is in the regional center, while only 24% are in the outlying areas. The outlying areas are narrow and more poorly urbanized, because the processes of suburbanization are still not emphatic. This is understandable since strong migrations from the villages to the cities are going on in Croatia and in general throughout Yugoslavia. As a result the population of cities is growing more rapidly than the population of the outlying areas. There are differences among regions. For most of the larger cities, especially Zagreb, the process of suburbanization is growing stronger. A decentralization of certain functions is underway, so the value of outlying areas grows. In the period 1971-1981 the population in the Zagreb outlying areas has grown faster than that of the city. The same applies to the number of jobs and residences.